Методологічні засади соціально-психологічного дослідження самоздійснення проблемної молоді

Лазаренко Б.П., канд. філос. наук.
завідувач відділу соціально-психологічних проблем здоров'я Інституту соціальної та політичної психології АПН України

В сучасній Україні склалось протиріччя між суспільною потребою у здоровій, освіченій, вихованій, культурній молоді і реальним погіршенням її загального стану. Значній частині молоді притаманна проблемна поведінка, яка заважає її самоздійсненню та адекватному включенню у суспільне життя.

Певною методологічною проблемою є соціально-психологічне визначення категорії "проблемна молодь" та її окремих видів, дослідження їх характерних особливостей та ступеню проблемності з метою розробки ефективних засобів корекції та профілактики проблемної поведінки.

Проблемною слід вважати молодь, яка порушує загально визнані соціальні норми поведінки. З методологічної точки зору видається коректним виділення ядра и периферії проблемної молоді. Ядро проблемної, щодо дотримання соціальних норм поведінки у суспільстві, молоді складають молоді люди уражені серйозними негативними явищами, такими як криміногенна поведінка, ураження наркоманіями, алкоголізмом, інфекціями, що передаються статевим шляхом (ІПСШ), ВІЛ-інфекцією. До периферії проблемної молоді слід віднести тих, хто експериментує з алкоголем і наркотиками, і в наслідок цього, схильний порушувати громадський порядок, вести безладне статеве життя.

Методологічні засади соціально-психологічного дослідження проблемної молоді становлять статистичні методи, метод фокус-груп, анкетування та опитування, кореляційний, факторний аналіз та інші методи.

Застосування статистичних методів дозволяє більш - менш чітко виділити ядро проблемної молоді та її окремі види за характером проблемності поведінки. Так наприклад, за офіційною державною статистикою, загальна кількість підлітків та молоді від 14 до 28, років

становить біля 10 855тис. чол. Кількість підлітків та молоді від 14 до 28 років уражених негативними явищами, складає – більше 1220 тис. чол., що становить більше ніж **11%** від загальної їх кількості .

Наркохворі нараховують понад 755 тис чол., ВІЛ-інфіковані – 111 тис. чол.. Разом вони складають **7,3%** від загального числа підлітків та молоді. (Слід враховувати, що не всі наркохворі є ВІЛ-інфікованими і навпаки).

Слід враховувати також, що певні види проблемної молоді взаємопроникають один одного. Багато молодих людей, які скоїли злочин є наркозалежними, хворі на ВІЛ-інфекцію можуть бути уражені іншими ІПСШ. Тому для більш чіткого визначання загального числа проблемної молоді і її відсоткової частки стосовно усієї молоді, необхідно вносити відповідні поправки та проводити додаткові дослідження.

Крім того доцільно брати до уваги те, що певна частина молоді, яка насправді є проблемною, може не попасти до загального її числа за статистичними даними. Наприклад, за медичною статистикою та даними правоохоронних органів наркохворими вважаються ті молоді люди, у яких офіційно встановлено діагноз „наркоманія”. Практика свідчить про те, що значна частина молоді, яка систематично вживає наркотичні речовини і фактично є наркозалежною не стоїть на обліку в силу тих чи інших причин. Внаслідок цього вона дещо необґрунтовано, з огляду на її реальну поведінку, знаходиться на периферії проблемної молоді.

До цього можна додати і те, що на основі використання лише статистичних методів неможливо виділити периферію проблемної молоді та групи ризику серед відносно благополучної молоді.

Для більш об‘єктивного визначення загального числа проблемної молоді, її окремих видів, чисельного (у відсотковому вигляді) співвідношення ядра і периферії та групи ризику доцільним може бути застосування соціально-психологічні методики анкетування або опитування.

Наприклад, при дослідженні деструктивних щодо способу життя соціально-психологічних настанов молоді за допомогою методики

опитування і диференціації відповідей на основні питання, вдається виявити ступінь прояву деструктивності установок та потенційні групи ризику щодо них. Це досягається виділенням відповідей респондентів за такими шкалами:

цілком згоден; скоріше згоден, ніж не згоден;однаковою мірою згоден і не згоден; скоріше не згоден, ніж згоден; зовсім не згоден.

Для визначення якісних характеристик проблемної молоді та її окремих видів, а також для розробки стратегії анкетування або опитування найбільш ефективним може бути метод фокус-груп. При підготовці опитування учнівської та студентської молоді в процесі виконання дослідження за темою „Науково-методичні засади моніторингу причин поширення наркоманії, пияцтва та захворювання на СНІД в учнівському та студентському середовищі" на основі цього метода було розрізнено характерні особливості ставлення до наркотичних речовин та залучення до їх вживання з боку молоді, що експериментує та тих молодих людей, які знаходяться у фізичній та психічній залежності від них.

З метою формування початкового переліку причин поширення наркоманії, пияцтва і захворювань на СНІД у молодіжному середовищі було проведено три фокус-групи, учасниками яких були: 1) молодь, що веде здоровий спосіб життя; 2) представники проблемної молоді — колишні і "діючі" наркомани; 3) експерти — фахівці, що працюють у сфері профілактики наркоманії, алкоголізму і тютюнопаління у молодіжному середовищі.

Для встановлення суттєвих зв‘язків та закономірностей поведінки проблемної молоді при соціально-психологічному дослідженні найбільш ефективними є такі методологічні засоби як кореляційний та факторний аналіз.

В рамках виконання дослідження „Деструктивні щодо способу життя соціально-психологічні установки молоді" за результатами кореляційного аналізу було встановлено тісний взаємозв'язок деструктивних настанов щодо

тютюнопаління, вживання наркотичних речовин та алкоголю, а також те що тютюнопаління підштовхує до вживання наркотиків. Зокрема про це свідчать суттєві зв'язки ствердних відповідей на наступні питання: „я щотижня вживаю алкогольні напої", „справжній чоловік зазвичай палить", „у моєму оточенні "забити косяк" – це круто, оскільки сприяє зняттю напруження, новим знайомствам", „найкращий спосіб відчути радість і задоволеність із життя – це молодіжні вечірки, легкий кайф, безтурботність".

Також виявлено взаємозв'язок між настановами на вживання наркотиків та алкоголю з безвідповідальною сексуальною поведінкою. Крім того виявлено груповий характер поширення деструктивних настанов та їх взаємо обумовленість найближчим товариським оточенням, впливом молодіжних кумирів: („мої шкідливі звички такі ж як у моїх друзів", „як у моїх кумирів").

Факторний аналіз допомагає визначити основні закономірності соціально-психологічних явищ у середовищі проблемної молоді. Так у згаданому вище дослідженні були визначені закономірності зв'язук у свідомості сучасної молоді власних деструктивних настанов та настанов свого оточення з відповідним сімейним вихованням та впливом; закономірність зв'язку деструктивних настанов щодо тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотиків з агресивністю проблемної молоді; наявність парадоксального зв'язку між її схильністю до ризикової поведінки взагалі та потребою у зняти напруження, відчути задоволеність власним життям.

На основі застосування комплексу методологічних засобів при проведені соціально-психологічних досліджень в рамках виконання Національних та Комплексних програм з профілактики негативних явищ серед молодого покоління українського суспільства можна зробити наступні висновки.

1. У сучасному молодіжному середовищі можна виділити декілька важливих груп: носіїв деструктивних настанов, які складається з твердого ядра та

периферії; групи ризику стосовно негативних явищ, молодь, яка дотримується здорового способу життя усвідомлено і активно, та молодь, яка пасивно сприймає настанови здоров‘я та просоціальної поведінки.

2. Характер та поширеність деструктивних настанов серед сучасної молоді, яка схильна до нездорового способу життя, має наступні якісні та кількісні характеристики:

- на вживання алкоголю 19,1%, група ризику 16,5%; „найкраще відчути радість і задоволеність від життя – це легкий кайф” - 27,5%, а група ризику до 26,6%.
- на тютюнопаління 14,9%, група ризику – 8,4%. „звичка до тютюнопаління допомагає розслабитись і спілкуватись - 24,8%, група ризику 21,7%);
- на вживання наркотичних речовин - 10,5%, група ризику – 10,1%.

Наторожує те, що у стосунку наркотичних речовин толерантне ставлення молоді значно переважає у порівнянні з її ставленням до вживання алкоголю та тюнопаління.

Високий ступінь деструктивності настанов відносно різних питань має певні коливання, проте зберігає відносну стабільність навколо твердого ядра з 8 – 10% загального числа опитаної молоді, що в цілому співпадає з результатами, які отримані за допомогою статистичних методів.

3. Аналіз показує, що одними із важливих факторів формування у молоді деструктивних щодо способу життя настанов є гедоністичні мотиви, досягнення станів легкого кайфу як радості життя, умови розслаблення та спілкування. Про це свідчить досить значне число обравших такі “радощі” життя як куріння, алкоголь, наркотики, випадковий секс – (18,7% респондентів, 21,2% група ризику), що у 2 рази перевищує кількість носіїв твердої деструктивної настанови.

4. На основні кореляційного аналізу встановлено тісні взаємозв‘язки деструктивних настанов на тютюнопаління, вживання наркотичних речовин і алкоголю між собою, а також взаємозв‘язок між настановами на вживання

наркотиків та алкоголю з безвідповідальною сексуальною поведінкою. Крім того виявлено груповий характер поширення деструктивних настанов та їх взаємообумовленість найближчим товариським оточенням, впливом молодіжних кумирів.

5. На основні факторного аналізу виявлено наступні закономірності:

- вплив відповідного сімейного виховання на формування деструктивних настанов молоді щодо свого здоров‘я;
- тісний зв’язок деструктивних установок молоді на тютюнопаління та вживання алкоголю з агресивністю та схильністю до ризикової поведінки взагалі, а також з відповідним впливом друзів;
- виявлено суттєвий зв‘язок цих деструктивних установок з потребою у зняті напруження та відчуттям задоволеності власним життям.

Ці результати спонукають до суттєвого вдосконалення профілактичної роботи на сучасному етапі розвитку суспільства та зумовлюють необхідність:

1) широкої профілактичної роботи з усіма підлітками та молоддю, а не лише з групами ризику;

2) зміни акцентів у змісті цієї роботи. Основну увагу слід приділити посиленню особистісного потенціалу молоді, формуванню здорового способу життя, підготовці до вступу у доросле життя у суспільстві;

3) допомоги у ресоціалізації проблемній молоді, яка вже має негативний досвід участі у наркобізнесі, сексбізнесі, порушенні чинного законодавства;

4) більш широкого використання та поширення (за методикою рівний рівному) життєвого досвіду тієї проблемної молоді, яка встала на правильний шлях у роботі з молоддю, схильною до ризикової поведінки.

Зважаючи на те, що молодь в українському суспільстві відноситься до соціальної групи, яка потребує соціального захисту і підтримки, слід дієвіше допомагати їй набувати правильної життєвої компетенції, в проведені вільного часу, організації власних громадських об‘єднань для розвитку та забезпечення своїх інтересів, захисту прав.

Література.

1. Нове покоління незалежної України (1991 –2001 роки). Щорічна доповідь Президентові України, Верховній раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 року).К.2002.: Державний інститут проблем сім‘ї та молоді./ Заг. ред. О. Балакірєвої і
О. Яременка.- Київ.: УІСД.2001.- 210 с.
2. Методичний посібник з профілактики наркоманії та ВІЛ/СНІДу у шкільному та молодіжному середовищі (для лідерів з числа підлітків, молоді, вчителів, батьків). За ред. Лазоренко Б.П., Пінчук І.М./ - К. 2002. -144 с.
3. Максимова Н.Ю., Толстоухова С.В. Соціально-психологічний аспект профілактики адитивної поведінки підлітків та молоді.- К.,2000. -200 с.
4. Інформаційний вісник “Проблеми ВІЛ-інфекції, наркоманії та ІПСШ в Україні” /Науковий ред. Лазоренко Б.П./. К. 2004.- 40 с.
5. Лазоренко Б.П. Проблемна молодь: профілактика та психосоціальна реабілітація у протидії поширенню наркоспоживання та ВІЛ/СНІД в Україні. - Кращі практики у вирішенні проблем наркоманії та ВІЛ/СНІД: досвід України та Польщі. /Під ред. Лазоренко Б.П., Ліщука Р.М./. - К.: 2004 р., с. 58 – 71.